

УДК 821.161.1

Л. В. ВЛАСЕНКО

Національний університет харчових технологій, Київ

М. С. ЖУКОВА – ЯСКРАВА ПРЕДСТАВНИЦЯ РОМАНТИЧНОЇ ГРУПИ

Статтю присвячено дослідженню творчості видатної письменниці початку першої половини XIX століття. Проаналізовано етапи становлення творчого шляху М. С. Жукової. Визначено основні мотиви і сюжети творчої спадщини авторки. Введення до наукового обігу зазначених матеріалів сприятиме поглибленню подальших досліджень у галузі російської літератури.

Ключові слова: забуті письменниці, дослідницька діяльність, творчість.

Розквіт жіночого письменства в Росії припадає на період 1830–1860-х років. Жінок-письменниць і поетес налічувалося на той час близько 30. Усі вони були різного віку, різного соціального становища, але їх об'єднувала література, за допомогою якої вони намагалися висловити своє ставлення до навколишнього світу, до свобод і прав жінки. Це була спроба заявити про себе як про особистість, яка може досягти в житті всього, що вона сама хоче, не лише завдяки своєму батьку чи чоловіку, а самостійно, власними силами і розумом. Звичайно, такі спроби пера слабкої статі не отримали великої підтримки з боку критиків, що були не в захваті від літературних починань письменниць.

Питання творчості забутих авторок на сьогодні залишається малодослідженим. Вивченню художньої спадщини забутих письменниць пушкінської доби приділялося мало уваги. Хоча останнім часом ситуація дещо змінилася. Наприкінці XIX століття М. Файнштейн видав книгу «Писательницы пушкинской поры. Историко-литературные очерки» [13], в якій дав детальну характеристику життєвого і творчого шляху жінок-авторів першої половини XIX століття. Такі вчені як І. Савкіна [9], М. Пушкарьова [8], Є. Строганова [10]

нині займаються дослідженням творчості забутих письменниць і поетес, виводять їх на літературну арену, ознайомлюючи читачів з творами, що вплинули на суспільство та культурний розвиток тогочасної Росії, повертаючи їх із забуття. Хоча, звичайно, роль таких досліджень вельми значна, творчість окремих забутих письменниць залишається не висвітленою.

Мета нашої статті – дослідити творчість забутої письменниці Марії Семенівни Жукової на основі аналізу етапів її життєвого і творчого шляху на початку ХІХ століття та, базуючись на розвідці О. Білецького, простежити основні шляхи становлення М. С. Жукової як письменниці пушкінської доби.

Про життя Марії Жукової (Зєвакіної), як і про багатьох письменниць її часу, збереглося мало фактів. Проте її біографію «приходиться освіщати при помощи произведений писательницы – способ... едва ли всегда безопасный» [6, 425]. І. Савкіна зазначає, що «о ее биографии известно очень немного, почти все пишущие о ней опираются на биографический очерк М. Коноплевой, которая, как она сама откровенно пишет, в качестве главного источника использовала произведения Жуковой, понимая их как род автобиографии» [9, 137]. В. Белінський же вказує: «имя Жуковой – ...почетное и знаменитое по блестящему таланту» [3, 111].

Відомо, що народилася письменниця в м. Арзамас у 1805 році. Отримала домашню освіту й у віці сімнадцяти років вийшла заміж за Розумника Жукова, нижегородського поміщика. Однак сімейне життя не склалося, оскільки чоловік виявився гулякою, програвав свій статок. Марія з сином переїхала до Саратова, а згодом, влаштувавши сина на навчання, – до Петербурга. Тут вона знайомиться з княгинею С. Голіциною, яка вводить М. Жукову у вищий світ і завдяки якій та розпочинає друкуватися в журналах.

Ю. Афанасьєва пише, що популярність М. Жукової призвела до того, що сюжети і назви її повістей стали використовувати інші письменники. Так, наприклад, писав М. Воскресенський, беручи сюжети чужих творів і навіть не змінюючи іноді імена головних героїв. «Романы Воскресенского, бьющие на эффект своим заглавием, принадлежат к разряду «странных» и «интересных»:

главный признак их – мелодраматичность, сложность интриги, совершенная неестественность лиц и аффектированность слога» [5]. Літературний критик «Отечественных записок» П. Кудрявцев, який рецензував роботи як М. Жукової, так і М. Воскресенського, теж запозичує назву твору Жукової. У 1845 році Кудрявцев, під псевдонімом А. Нестроєв, друкує в «Отечественных записках» твір «Ошибка. Драматический анекдот». Таке співпадіння з повістю Жукової показує «факт не літературного заимствования, а, скорее, идейного диалога со всем творчеством автора-женщины» [1, 135]. У такий спосіб, два головні мотиви у творі Кудрявцева перегукуються з прозою Жукової – це мотив самопожертви і мотив помилки героїв. З нашого погляду, проблема запозичень і подібностей з творами Жукової, ймовірно, іде від самої авторки. Адже відомо, що вона писала так, щоб читач міг сам домислити фінал повісті, зробити свій висновок. І твір Кудрявцева «Ошибка. Драматический анекдот», думається, є відповіддю авторці на її доробок.

Літературний шлях письменниці розпочався в один рік із О. А. Ган, проте, на думку О. Білецького, «...венец Жуковой несколько потускнел в глазах ближайшего к ней поколения: тем не менее анализ ее произведений укажет нам некоторые черты...» [6, 432]. Таким чином, творчість М. Жукової в порівнянні з іншими письменницями пушкінської доби все-таки внесла в розвиток літератури дещо нове, притаманне саме їй.

Письменницька діяльність М. Жукової тривала протягом двадцяти років (1837–1857), і, звичайно, мала підтримку або викликала невдоволення з боку певних літературних критиків. Проте «участие Жуковой в самых распространенных журналах показывает, что писательница в читательской среде пользовалась успехом» [6, 428]. «Талант рассказа и в особенности полнота живого, горячего женского чувства составляет главное достоинство повестей Жуковой» [3, 113]. Отже, такі слова підтверджують, що М. Жукова писала повісті з глибини серця, вкладаючи щирі почуття в свої розповіді.

Збірник «Вечера на Карповке» вважається «в творческом наследии М. Жуковой одной из лучших ее книг» [7, 11]. За В. Белінським, у цій книжці

«есть все, чего требует образованный досуг читателя» [2, 566].

На думку В. Белінського, М. Жукова використовує предмети, «избираемые ею для изображения в повестях, – мы назвали бы их человеческими» [3, 112], доказом чого є назви її творів: «Самопожертвование», «Суд света», «Две сестры» та інші. Така характеристика Жукової як мисткині підтримується критиком повністю: «...содержание каждой ее повести обнаруживает в авторе чистое сердце, возвышенную душу» [3, 112]. Отже, робимо висновок, що авторка пише душею, передає те, що її хвилює, порушує проблеми, що тривожать і її на даний момент. Адже «способность оживлять рассказ зависит от степени интереса, который принимает автор в героях своих повестей и в их положениях, от полноты его души и глубокости чувств» [3, 112].

Хвороба нагадує М. Жуковій про себе, і, щоб підлікуватися, у 1840 році вона їде на південь Франції та в Італію. Цей період характеризується піднесенням письменницьких сил, результатом чого стає завершення 1844 року «Очерков Южной Франции и Ниццы». Твір становив собою своєрідний путівник по історичних місцях півдня Європи. Жукова підбрала у скарбничку «Очерков...» побут, картини природи, культурні і духовні надбання народу. В свою чергу, В. Белінський наголошує, що «Очерки Южной Франции и Ниццы» написані не про устрій і суспільний лад країни, а, навпаки, в них не йдеться «ни о каких предметах общественных, составляющих нравственную жизнь страны» [4, 422]. Жукова описує свої враження від подорожі, подробиці свого перебування в чужих країнах.

Для творів Жукової не важливий сюжет, «сюжет это только либретто для мелодии ее чувства: важнее всего для нее, как и для других ей подобных, – получить «возможность высказать и то, и другое, что таится в душе и беспокойно рвется на душу» [6, 439]. Отже, як і всі письменниці її доби, М. Жукова намагалася виразити себе, свої почуття і переживання. Таким чином, мистецькі настрої привели авторку до романтичної групи – відповідно до поділу на групи письменниць О. Білецького.

Академік підкреслює значну різницю між М. Жуковою і О. Ган: хоча вони і

перебували в романтичній групі, але «это переход от мажора к минору» [6, 458]. По-перше, О. Ган – представниця вищого класу, а М. Жукова – «скромная старушка с Карповки, предупреждающая, что сценою ее рассказов будут не залы большого света» [6, 497]. По-друге, обидві вони хоч і були провінціалками, але Ган не наголошувала на такому факті свого життя і «призналась бы в этом, краснея» [6, 547].

О. Білецький виділяє повісті Жукової, у яких убачає деякі запозиченні від інших авторів. Так, наприклад, сюжет «Вечеров на Карповке» міг бути притаманним Погодіну, «он разработал бы его просто, и не мешкая, с первых строк приступил бы к повествованию: Жукова начинает с описания небольшого городка, говорит о монастыре, о монахе, дает его портрет и затем только переходит к его истории» [6, 501]. Таким чином, Жукова, на наш погляд, готує читачів до свого твору, дає підґрунтя до кращого усвідомлення його змісту, сюжету й образів персонажів.

Отже, у творах Жукової «перед нами три олицетворения самопожертвования: автор предоставляет читателю сделать вывод и заключить, кому жертва далась всего труднее» [6, 488]. Звідси випливає, що творчості мисткині притаманні теми самопожертви, але, очевидно, вона не засуджує конкретного героя чи героїню, а дає можливість читачу прийняти власне рішення, самому знайти відповіді на запитання, що хвилюють головних героїв.

Сюжет повісті «Провинциалка» нагадує «видоизменение Онегинской схемы» [6, 496]: головна героїня, Катя, закохується у графа Мстислава, але він не помічає її, вона йому здається занадто простою. Та під час наступної зустрічі жінка, вже вдова генерала, своїм становищем у суспільстві приваблює графа. І в цьому оповіданні Жукова дає читачеві вибір: кого пожаліти, чий бік прийняти. Кожен читач, залежно від його вподобань, приязні до героїв, обере собі до вподоби відповідного героя. Однак у сюжеті з'являється ще одна жінка, Лауретта, яка має сина від графа Мстислава, і, бажаючи помсти Каті, помирає сама. І знову авторка вимальовує картину самопожертви: Лауретта, Катя, Мстислав. «Мы ожидаем, что смерть Лауретты заставит расстаться Катю с Мстиславом... но виноватый

мужчина и в позднейших повестях Жуковой редко страдает: страдание – это удел грубой женской натуры» [6, 547]. Жінка, зраджена коханим, навряд чи захоче мати з ним справу надалі, але завершення повісті дещо неочікуване, «автор показывает нам Мстислава счастливым мужем Кати» [6, 568]. Проте «с течением времени ее (Жуковой) сюжеты станут проще, и самостоятельнее, но произойдет это лишь постепенно» [6, 602].

На думку В. Белінського, повість «Мои курские знакомцы» найневдаліша серед повістей письменниці. «В ее рассказе много бальзаковской манеры, т. е. рассуждений» [3, 117]. Задумка повісті – показати значущість жінки, що для неї «и вне брака есть высокая жизнь – в жизни для других, для отца, матери, братьев, сестер» [3, 117]. Але, як часто бачимо в Жукової, вона вносить протиріччя між своїми роздумами і змістом повісті. «В рассуждениях она спорит против мужчин, ограничивающих сферу женщины исключительно семейственной жизнью, а в повести показывает, что и вне брака сфера женщины все-таки в семейственности» [3, 117].

У творчості М. Жукової О. Білецький виділяє такі типи композицій творів:

1) розповідь авторки від першої особи, сюжет твору або придуманий, або підслуханий (характерний для ранньої творчості письменниці);

2) для цього типу характерні заплутані історії з жанровими малюнками, дія передається «при помощи новых картинок из прошлого действующих лиц, либо более сложным путем – писем, дневников, разговоров» [6, 539]. До цього типу дослідник відносить повість «Ошибка»;

3) творам цього типу властиві інтриги, це «Две сестры», «Эпизод из жизни Деревенской Дамы». «Но и этот тип в творчестве Жуковой представляет переходное явление... повествование становится более цельным: вставками делаются лишь рассказы о прошлом героев, соединенных характеристиками» [6, 549].

Отже, письменниця не оминає увагою зовнішнього світу героїв, але водночас не забуває і про їх внутрішній стан, описуючи життя, думки і переживання. Однак Жукова розкриває внутрішній світ далеко не всіх персонажів, «ее внимание

сосредоточено на двух-трех лицах: наиболее частым распределением ролей у нее является противопоставление двух героинь одному герою» [6, 609]. На нашу думку, авторка розподіляє ролі відповідно до задуму твору, щоб читач міг вибрати героїню, ближчу йому духовно і морально. Адже, як зазначалося, в основі сюжету твору була покладена ідея самопожертви героїні. Таким чином, письменниця створювала образи двох жінок – доброї і злої.

О. Білецький поділяє образи героїв і героїнь Жукової на такі групи:

1) «мужчины, основная черта которых – большая душевная неустойчивость» [6, 598]. Чоловіки не здатні прийняти рішення самостійно, вони не можуть покластися на своє серце і почуття, ними керують лише гроші, слава та настанови рідних. Для героїв цієї групи характерне «отсутствие у них сердечного чувства и безволие перед властью мелких расчетов или общего мнения» [6, 612];

2) «глубокие и сильные волей и чувством» [6, 587] жіночі образи. Жінки, які беруть на себе відповідальність, виражають свої почуття, мрії, які жертвують репутацією в суспільстві і навіть своїм життям.

«Г-жа Жукова прекрасно изображает женщин: это правда – ее женщина и умнее, и любящее, и истиннее ее мужчин» [3, 113]. Тобто Жукова, не тільки як письменниця, але і як жінка, прагне показати величність почуттів, розуму, поведінки і ставлення жінки до середовища. Можливо, у зв'язку з негативним ставленням тогочасного суспільства до жінки мотив жіночої самопожертви так яскраво виявляється в прозі М. Жукової, яка в такий спосіб привертає увагу до проблеми «слабкої» статі, підкреслює високі жіночі якості.

Між творами Жукової і Ган О. Білецький вбачає і схожість. По-перше, «у обеих писательниц преимущественный интерес творчества направлен не на фабулу, а на нечто иное: у Ган этим иным являются душевные переживания ее героинь, совпадающие с ее личными переживаниями» [6, 590]. Для Жукової характерні «некоторые обмолвки» [6, 612], які вона вставляє у свої повісті. Вірогідно, вона описує не лише вигадане, а й із власного життєвого досвіду бере сюжети для повістей і сама не помічає переходу від видуманого до реального.

У прозі М. Жукової не знайти численних цитувань, як у О. Ган. На наш

погляд, відмінність творчості Жукової і Ган полягає в тому, що перша багато уваги приділяє дрібницям, описам. Звичайно, так авторка краще вникає в хід подій, своїх думок. «Такие художественные реминисценции часто заинтересовывают автора тем или иным пейзажем, той или иной жизненной сценой, мимо которой он прошел бы, если бы она не напомнила ему нечто, закрепленное на полотне одного из любимых мастеров» [6, 582].

У творах і Ган, і Жукової «мужья остаются на втором плане» [6, 621], не цікавляться життям своїх жінок, для них важливою є лише думка суспільства.

Сказане дає змогу зробити висновок, що головною темою в творах М. Жукової є «не столько положение женщины в замужестве, или нарушение супружеского долга, сколько ее подвиг самопожертвования, безразлично при каких внешних условиях он совершается» [6, 598].

Різниця між Ган і Жуковою полягає також в їх ставленні до жіночої долі. Звичайно, Жукова відбиває жіночі настрої, але передає їх через самопожертву героїнь, у якому б стані така жертва не виявлялася. У Ган доля героїні – це особистий крик авторки, виписок її душі. Ган намагалася показати внутрішній світ жінки через її виховання, освіченість, бажання бути почутою, здатність довести, що жінка на рівні з чоловіком може займатися не лише сім'єю, а й літературою. Для Жукової ж головне в жінці – триматися своєї сім'ї, догоджати і слухатися чоловіка: він, якщо розлюбить дружину, може знайти щастя з іншою жінкою, а жінка не має права робити так, «должна либо погибнуть... либо уйти от жизни» [6, 627].

Крім того, потрібно звернути увагу і «на культурный «диалог» [1, 136] М. Жукової і О. Ган. Письменниці були знайомі, Жукова товаришувала з матір'ю О. Ган. На думку Ю. Афанасьєвої, О. Ган не оминула участь запозичення в Жукової сюжету твору «Медальон»: «Сохранив ключевую сюжетную деталь – медальон, писательница наполняет ее другим смыслом. Если у Жуковой это свидетельство неразделенной любви, тайна женского сердца, то Ган делает медальон орудием мщения, главным элементом развязки» [1, 136].

Дослідниця не заперечує вплив Жукової і на Євгенію Тур і вбачає його у

виданні Є. Тур повісті «Ошибка» (1849). «Изображая известный сюжет о разрушенной любви юноши... писательница сосредотачивает свое внимание на характеристике главного героя. Она дает его глубокий социально-психологический портрет, отмечая неспособность мужчины любить никого, кроме себя» [1, 136]. І. Тургенєв про «Ошибка» Є. Тур говорить наступне: «при всей своей невинности содержания, небрежности слога и несколько утомительных длиннотах, поразила всех своей искренностью, неподдельным жаром чувства, какою-то стремительностью убеждений и благородным мужеством души, оставшейся иной под ударами горя, не впавшей в болезненную грусть» [12, 477].

Як висновок, слід зазначити, що В. Белінський серед переваг повістей Жукової відзначає такі фактори, як «полнота горячего чувства, верность многих положений, истина в изображении многих черт и оттенков, женских характеров, искусный, увлекательный рассказ и, прибавим к этому, прекрасный слог» [3, 116]. Але він виділяє і недоліки, і «главнейший из них – излишняя плодовитость, чтобы не сказать растянутость» [3, 116]. Критик наголошує, що жінка не може роздумувати, вона не може жити розумом, адже живе лише серцем і душею.

Як видно, М. Жукова – яскрава представниця романтичної групи, яка намагалася показати жінку в суспільстві, її культурний, духовний і розумовий розвиток, її бачення світу та переживання. На наш погляд, творча спадщина письменниці не досліджена належним чином.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Афанасьева Ю. Ю. Творчество М. С. Жуковой в литературном процессе 30–50-х годов XIX века / Ю. Ю. Афанасьева // Вестник Томского гос. пед. ун-та. — Томск : Томский государственный педагогический университет, 2009. — Выпуск 4 (82). — С. 134—137.
2. Белинский В. Г. Полное собрание сочинений. Статьи и рецензии 1843—1845 / В. Г. Белинский. — М. : Изд-во АН СССР, 1953—_____. — Т. 2. — 1953. — 767 с. **Позначити 2-4 крапки об'єднати в одну, вказати при цьому роки повного зібрання творів. А в посиланні вказати том [X, т. _____].**

3. Белинский В. Г. Статьи и рецензии / В. Г. Белинский. — М. : Изд-во АН СССР, 1955—_____. — Т. 4. — _____. — 674 с.
4. Белинский В. Г. Полное собрание сочинений. Статьи и рецензии 1843—1845 / В. Г. Белинский. — М. : Изд-во АН СССР, 1955. — Т. 8. — _____. — 728 с.
5. Воскресенский М. М. Энциклопедический словарь / М. М. Воскресенский, Ф. А. Брокгауз, И. А. Эфрон. — СПб. : Семеновская ТипоЛитография, 1892. — Т. VII. — 244 С.
6. Білецький О. І. Епізод из истории русского романтизма. Русские писательницы 1830—1860-х годов. — К. : Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукоп. фондів і текстології. — Ф. 162. — Од. зб. 520—522.
7. Листая страницы истории. Замечательные женщины – нижегородки XIX — начала XX в. Библиографические очерки Н. Новгорода. — Нижний Новгород : Академия, 2007. — 66 с.
8. Пушкарева Н. Л. Гендерные исследования: рождение, становление, методы и перспективы в системе исторических наук / Н. Л. Пушкарева // Женщина. Гендер. Культура. — М. : МЦГИ, 1999. — С. 15—34.
9. Савкина И. Л. Провинциалки русской литературы : (женская проза 30-40-х годов XIX века). — Wilhelmshorst: Verlag F. K. Gopfert, 1998. — 223 с.
10. Строганова Е. В. Категория «гендер» в изучении истории русской литературы / Е. Строганова // Пути и перспективы интеграции гендерных методов в преподавание социально-гуманитарных дисциплин : материалы науч. конф. — Тверь: Тверской госуниверситет, ЦЖИГИ, 2000. — С. 32—37.
11. Тургенев И. С. Племянница. Роман соч. Евгении Тур // Тургенев И. С. Полн. собр. соч. : в 30 т. — М.: Наука, 1980—_____. — Т. 4. — _____. — С. 473—490.
12. Файнштейн. М.Ш. Писательницы пушкинской поры (историко -литературные очерки). / М.Ш. Файнштейн. — Л.: Наука, 1989. — 175 с. — Серия “Литературоведение и языкознание”.

Л. В. ВЛАСЕНКО

Национальный университет пищевых технологий, Киев

**М.С. ЖУКОВА – ЯРКАЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЬНИЦА
РОМАНТИЧЕСКОЙ ГРУППЫ**

Статья посвящена исследованию творчества величайшей писательницы начала первой половины XIX века. Проанализированы этапы становления творческого пути М. С. Жуковой. Определены основные мотивы и сюжеты

творческого наследия автора. Введение в научное обращение отмеченных материалов будет способствовать углублению дальнейших исследований в отрасли русской литературы.

Ключевые слова: забытые писательницы, исследовательская деятельность, творчество.

L. VLASENKO

National University of Food Technolages, Kyiv, Ukraine

**M. ZHUKOVA IS A BRIGHT REPRESENTATIVE
OF ROMANTIC GROUP**

The article is devoted to the research of the greatest authoress' work of the beginning of the first half of XIX century. It is analyzed the stages of creative way of M. Zhukova's writing. It is defined the basic reasons and plots of author' creative inheritance. Introduction to scientific turnover of the marked materials will assist deepening of further researches in Russian literature.

Key words: forgotten authoresses, research activity, creation.